

De onmisbaarheid van het Oude Testament voor christenen

Lezing zomerconferentie – 4 september 2021

Dr. Mart-Jan Paul

1. Het algemene belang van het Oude Testament

Even heb ik overwogen om deze lezing 'De onmisbaarheid van 77 % van de Bijbel' te noemen, maar een dergelijk titel zal niet direct duidelijk zijn. Toch is het goed om te beseffen dat het Oude Testament ruim driekwart van de Bijbel bevat.

De christelijke kerk heeft altijd de Schriften van het Joodse volk volledig aanvaard en daaraan zijn de Evangelien en de Brieven van het NT toegevoegd. De belangrijke positie van het OT blijkt uit de vele keren waarin deze verzameling boeken 'de Schrift' genoemd wordt, of 'de Schriften'.

Op colleges heb ik vaak de eenheid en continuïteit benadrukt, en ook wel eens gezegd dat de witte bladzijde tussen Maleachi en Mattheüs verwarrend werkt. Sommige studenten luisteren echt goed en trekken consequenties. Dat blijkt wel uit het feit dat een van hen mij een keer vertelde dat hij die witte bladzijde uit zijn Bijbel gescheurd had.

Hoe dan ook, de canonieke geschriften van Israël zijn van blijvend belang zijn voor de christenen. Jezus heeft deze geschriften nooit terzijde gesteld (Mat. 5:17; vgl. Joh. 5:39). Voor christenen is het in de loop van de geschiedenis altijd weer een kunst geweest het Oude Testament een goede plaats te geven. Denk aan H.F. Kohlbrugge die reageerde op een prijsvraag uit 1844 over die kwestie en het boekje schreef: *Waartoe het Oude Testament?* In recente tijd verschenen Andries J. Visser, *Wat is nieuw zonder oud? Over de onmisbaarheid van het Oude Testament* (2010) en Pieter J. Lalleman, *Van blijvend belang. Het Oude Testament* (2016).

In de Bijbel zelf is de benaming 'Oude Testament' afwezig. Die dateert pas uit ongeveer 200 na Christus en is verwarrend. Het oude verbond en het Oude Testament vallen immers niet samen. Het OT is meer dan het verbond aan de Sinai. Jezus en de apostelen gebruiken de termen 'de Schrift', 'de Schriften', of 'Mozes en de profeten'. Een andere mogelijkheid is 'Eerste Testament' of Tenach, zoals in het Jodendom gebruikt wordt. In de *Theologie van het Oude Testament* waaraan ik meegewerkt heb, hebben wij gekozen voor de ondertitel 'De blijvende boodschap van de Hebreeuwse Bijbel'. Het liefst zou ik de term 'Oude Testament' vermijden, maar hij is ingeburgerd en slechts weinigen beseffen de betekenis.

De vroegere hoogleraar A.A. van Ruler ging als jong predikant zo ver dat hij het Oude Testament 'de eigenlijke Bijbel' noemde. Het Nieuwe Testament duidde hij aan als een verklarend woordenlijstje achterin. Die uitdagende uitspraak gaat wat mij betreft te ver, maar helpt wel om goed over de relatie na te denken. Het is van belang dat Van Ruler dit stelde in 1940, in oorlogstijd. Hij kreeg in die jaren ook steeds meer aarzelingen bij de uitdrukking 'Oude Testament', omdat daarin de blijvende geldigheid te weinig tot uiting komt. Hoe dan ook, die benaming is gangbaar gebleven.

2. Het eigene en actuele van het Oude Testament

Het OT staat in tijd en cultuur verder van ons af dan het NT, en wij moeten soms meer inspanning doen om de boodschap te begrijpen. Er zijn veel moeilijke passages, zoals in de profetische boeken. En toch: wie de moeite doet om zich er in te verdiepen, komt veel schatten tegen. Lang niet alles wordt in het NT herhaald of uitgewerkt. Ik wil acht thema's noemen.

1. De schepping en de taak van de mens

2. Gods spreken

Het is onvoorstelbaar dat de Schepper met de mens bleef spreken, ook na diens verdrijving uit de Hof van Eden. Het OT getuigt dat God honderden keren tot mensen spreekt. Hij beoordeelt situaties en kondigt toekomstige gebeurtenissen aan. Dit spreken gebeurt meestal rechtstreeks, maar ook wel via engelen, dromen en visioenen. Het onderwerp 'het spreken van God' is in de theologie zelden behandeld. Vanwege het grote belang heb ik in de afgelopen tijd met dr. J. Hoek hierover een boek geschreven. Het wordt binnenkort gepubliceerd: *Een stem uit de hemel. Gods spreken in de Bijbel en in onze tijd.*

3. Dood, ziekte en genezing, eeuwige bestemming

4. God leidt de geschiedenis

Het NT bestrijkt alleen een groot deel van de eerste eeuw van onze jaartelling. In het OT gaat het over minimaal 4000 jaar geschiedenis, en over een zeer lange periode waarin de Bijbel ontstaan is. Daar blijkt dat God spreekt met mensen, beloften geeft voor de toekomst en een deel daarvan realiseert in de beschreven geschiedenis. Onze godsdienst is niet slechts een idee, een gevoel of een innerlijke overtuiging, maar is gefundeerd in concrete geschiedenissen.

5. Tabernakel, liturgie en rituelen

De oudtestamentische eredienst kende veel rituele handelingen en veel symboliek. Alleen tegen de achtergrond van de offerdienst is het unieke offer van Jezus Christus te begrijpen (zie Brief aan de Hebreëën). De dogmatische omstreden plaatsvervangings is aantoonbaar vanuit het boek Leviticus. Ook kunnen we alleen tegen de achtergrond van de tabernakel en de tempel de hemelse liturgie in het boek Openbaring verstaan.

Het Psalmboek geeft een overvloed aan liederen die in allerlei situaties gezongen worden.

6. Het maatschappelijke leven

7. De wijsheidsliteratuur

De wijsheidsboeken vormen een aparte categorie die we later niet meer zo tegenkomen. Denk aan de praktische levenswijsheid van het boek Spreuken, de diepe levensvragen en aanvechtingen in het boek Job, de zoektocht van Prediker omdat er in het leven 'onder de zon' veel vragen rijzen. De wijsheidsliteratuur gaat uit van Gods schepping en van ordeningen die Hij in het leven gegeven heeft.

8. De Messiasverwachting en de toekomstverwachting

Er zijn nog meer onderwerpen te noemen waardoor het OT van groot belang is. Ik wil het graag concreter maken met voorbeelden uit onze geschiedenis.

3. Historische voorbeelden

a. Slavenhandel

Er waren Engelse zendelingen die in het begin van de 19^e eeuw in de Caribische koloniën hun werk deden. Ze gebruikten daarbij een Bijbel die ontdaan was van lastige passages. De eerste 19 hoofdstukken van het boek Exodus, met de geschiedenis van de bevrijding van de Israëlitische slaven uit Egypte, mochten niet gebruikt worden. De Psalmen met hun klachten en hoop op redding golden ook als verboden stof. Overigens: als je zo gaat aanpassen, moeten er natuurlijk ook passages uit het NT geschrapt worden. In 1807 werd de Slavenbijbel gedrukt in Londen. Deze Bijbel laat 90% van het OT weg en 50% van het NT. Uit brieven met een toelichting blijkt dat deze Bijbels gebruikt moesten worden om de slaven gehoorzaamheid te leren en te onderwijzen wat hun verplichtingen ten opzichte van hun meesters waren.

b. Eisenach

Wie de geschiedenis van de kerk in Duitsland nagaat, leest bij de theologen Friedrich Schleiermacher en Adolf von Harnack een pleidooi voor het afschaffen van het Oude Testament. Dit heeft te maken met het ontwikkelingsdenken, het evolutionaire besef, dat er ontwikkelingen zijn van laag naar hoog. Volgens zulke geleerden staat het NT zedelijk op veel hoger niveau en is het minder nationalistisch.

In 1921 werd er een Bund für Deutsche Kirche opgericht die pleitte voor verwijdering van de Joden uit de kerk en voor afschaffing van het Oude Testament. In 1933 zei Reinhold Krause tijdens een grote manifestatie in Berlijn met ruim 20.000 aanwezigen, dat het onduitsse uit de kerkdiensten moest worden verwijderd. Dat onduitsse is bij hem 'in de eerste plaats het Oude Testament'.

In 1938 werd een instituut opgericht, met als naam 'Institut zur Erforschung und Beseitigung des jüdischen Einflusses auf das Deutsche kirchliche Leben'. Het doel was een tweede Reformatie om het werk van Luther af te maken. Men koos bewust voor een symbolische datum voor de oprichting van het instituut. Luther kwam op 6 mei 1521 aan op de Wartburg en op 6 mei 1939 werd het instituut formeel opgericht tijdens een plechtige bijeenkomst in de wapenzaal van de Wartburg. Het instituut werd gevestigd in Eisenach en had circa 200 medewerkers.

Men publiceerde een ontjoodste versie van de Bijbel met de titel *Die Botschaft Gottes*. Het hele OT was verwijderd uit dit boek dat in een oplage van 200.000 exemplaren verscheen. Het NT werd niet op volgorde van Bijbelboeken afgedrukt maar op volgorde van thema's zoals hoop, lijden, geloof, liefde, gemeente van God, enzovoorts.

Grundmann en K.F. Euler stelden in 1941 dat het de taak van de Duitsers was om achter de Arabieren te staan in hun strijd tegen de Joden. De Arabieren wilden Palestina verdedigen, terwijl de Joden het land als een nieuwe provincie wilden veroveren. Men beweerde zelf dat

de benamingen Israëliet en Judeeër aan de Arabieren toekomen, niet aan de toenmalige en huidige Jood.

Voordat ik inga op de invloed in het Midden-Oosten is het goed om te noemen dat twee jaar geleden, ook op 6 mei, precies 80 jaar later, een monument onthuld werd met de tekst 'Wir sind in die Irre gegangen'. Gelukkig zijn er in onze tijd tegenstemmen en verschijnen verklaringen dat er vroeger verkeerde inzichten waren met verschrikkelijke consequenties.

c. Slenczka

Voordat we nu denken dat deze situatie achter ons ligt, is het mogelijk aandacht te vragen voor een recente kwestie.

In 2013 publiceerde Notger Slenczka, hoogleraar systematische theologie in Berlijn, 'Die Kirche und das Alte Testament'. Hij sluit zich aan bij de reeds genoemde Adolf von Harnack, die in 1921 het OT uit de canon van de christelijke Bijbel wilde verwijderen. Slenczka beschouwt het OT slechts als een godsdiensthistorische voorloper van het christelijke geloof. Met Jezus zou de universaliteit van de Vaderliefde van God en zijn rijk aangebroken zijn. Het OT is echter een getuigenis van een stammenreligie met een particuliere claim. Het OT hoeft als verzameling geschriften niet afgewezen te worden, maar kan beter de status krijgen van apocriefe geschriften.

Op grond van deze uitlatingen verbaast het niet dat Slenczka kritiekloos allerlei anti-Joodse stereotypen hanteert, zoals dat God vooral de uitvoerder is van de wet van de vergelding. Ook vergeet deze auteur dat het OT wel grotendeels over Israël gaat, maar dat het boek Genesis een universele benadering van de mensheid heeft en dat via Abraham alle geslachten van de aarde gezegend zullen worden. En dat de profeten uitzien naar die toekomst.

d. Sabeel

Vanuit de theologie van de Deutsche Christen in Eisenach lopen er ook verbindingen naar de Palestijnse bevrijdingstheologie. In de publicaties van Palestijnse theologen klinken veelvuldig woorden als verzoening, gerechtigheid en geweldloosheid. Een boek van de meest vooraanstaande Palestijns christelijke theoloog Naim Ateek heet *Roep om verzoening*.

Bij het lezen van hun literatuur blijkt echter dat er achter die mooie woorden een negatieve theologie schuilgaat. Zo vervalt bij de meeste Palestijns christelijke theologen het gezag van het Oude Testament. Ze noemen de meeste oudtestamentische bijbelboeken bekrompen, nationalistisch, xenofob [vrees voor vreemdelingen] en racistisch. Ateek meent dat Ezechiëls theologie op bepaalde punten zeer bekrompen is. Bij Ezra en Nehemia zou sprake zijn van conservatisme, exclusiviteit en xenofobie. De Tora, de eerste vijf boeken van het Oude Testament, is voor deze Palestijnse christenen het hart van het bekrompen en nationalistische denken. Het Oude Testament is slechts geschiedschrijving over hoe Joden in de geschiedenis een volstrekt verkeerd en bekrompen beeld hadden van God. Alle teksten in het Oude Testament die spreken van een verbond met Israël, verkiezing of landbelofte zijn volgens veel Palestijnse christenen uitdrukking van een volstrekt verkeerd begrip van God. Jona is het enige boek in het Oude Testament waarin sporen zichtbaar worden van een nieuwe manier van denken. Daarin wordt niet gesproken over Israël, maar daar heeft God de

wereld op het oog. Jona wordt dan ook de eerste Palestijnse bevrijdingstheoloog genoemd. Jona zou het ware gezicht van God laten zien.

Diverse Palestijnse christelijke theologen menen dan ook dat de Bijbel gedezioniseerd moet worden. Ateek gebruikt niet het woord 'ontjoodsen' (zoals in Duitsland gebeurde), maar 'dezioniseren', het verwijderen van woorden, begrippen en gedachten die uitgaan van het woord Zion/Sion. Alles wat duidt op Israël als land en volk, op Joden en jodendom, alsmede op het zionisme als joods verlangen naar het land van hun vaders, is volgens veel Palestijnse christenen een verkeerd begrip van God en hoort niet in de Bijbel thuis. Het grootste deel van het Oude Testament moet hierdoor verwijderd worden. Maar ook het Nieuwe Testament moet gereinigd worden door deze methode van dezionisering. Naim Ateek noemt de geslachtsregisters in Mattheüs en Lukas als voorbeelden. Ook het aanspreken van Jezus als 'Zoon van David' door Bartimeüs en de Kanaänitische vrouw is een foute aanduiding. Dit zou een messiaanse titel zijn die duidde op een koninklijk voorouderschap. Dat moet volgens hem wel leiden tot het vormen van een leger met militaire macht, want David was volgens hem een terrorist.

Vgl. Kees Kant, *Van Eisenach naar Betlehem* (2015), ook al is er geen imitatie en zijn er meer factoren van invloed.

e. Protestanten in Mexico

De genoemde verhalen staan wellicht ver van ons af. Wij hebben een veel hogere waardering van het OT en beschouwen het wel als het Woord van God. Dat is mooi, maar wat is de praktijk? Functioneert het OT ook werkelijk in onze gemeenten?

In 2014 keerde Theo van der Louw terug uit Mexico naar Nederland. Hij schreef een artikel: 'Kunnen protestanten in Mexico zonder het Oude Testament?' Het echtpaar Van der Louw was actief in het Bijbelvertaalwerk en in een plaatselijke kerk.

De auteur noemt als opvallend kenmerk van de prediking in de presbyteriaanse kerk, en ook van andere evangelische kerken, de scheiding tussen het geestelijke en dagelijkse leven. Het resultaat: een kerkelijke zeepbel met een geestelijk jargon, waarbij de nadruk ligt op persoonlijk behoud, maar het dagelijkse leven en maatschappij niet aan de orde komen. Hij schrijft: 'Over de brandende kwesties zwijgt de prediking. Al strandt de grote meerderheid van de huwelijken en was in onze kerk 50% gescheiden (!), over het huwelijk werd niet gepreekt. Voor maatschappij of overheid werd niet gebeden.' Concreet: 'Tijdens vierenhalf jaar presbyteriaanse diensten heb ik ongeveer twaalf preken over het Oude Testament gehoord (5%) – geen uitzonderlijke score voor een Mexicaanse kerk. Het OT functioneert met name als vindplaats van *versículos* die uit het hoofd geleerd worden, van passages (bijv. uit Nehemia en Jozua) waarin de studie van Gods Woord centraal staat, en ter onderbouwing van het geven van tienden.'

Van der Louw vindt het verbazend dat het OT onder Mexicaanse protestanten zo weinig aandacht ontvangt. Het omgekeerde zou men juist verwachten! Ten eerste wordt de maatschappij beheerst door thema's waarover het OT overluid spreekt, zoals armoede, onderdrukking, geweld, corruptie, gebrek aan solidariteit, huwelijkstrouw en afgoderij. Ten

tweede leeft de verwachting dat jonge kerken bij hun theologische rijping een natuurlijke ontwikkeling doormaken van Nieuwe naar Oude Testament.'

Hoe komt dit probleem van afwezigheid van het OT? De protestanten leggen in de katholieke context zo'n sterke nadruk op verlossing uit genade zonder de werken der wet dat zij het OT alleen nog maar zien als datgene wat door Jezus Christus irrelevant is geworden. Een belangrijke reden waarom men zich liever beperkt tot het Nieuwe Testament is ook de gehanteerde hermeneutiek; dat deel van de Bijbel is gemakkelijker toe te passen op het geestelijke leven.

In oktober 2012 bezocht Van der Louw een vertaalteam in Guatemala om hun vertaling van Prediker na te kijken. Toen gebeurde er iets onverwachts. Het boek sloeg in als een bom. De controle vroeg veel meer tijd dan gebruikelijk omdat de native speakers de passages gingen toepassen op hun eigen leven. Dit boek gaat over rijkdom, armoede, onderdrukking, corruptie, straffeloosheid, vrouwen, dwaasheid, bestraffing van onschuldigen, verval en dood, doelloosheid. Een broeder van 75 jaar kon niet slapen tussen de bijeenkomsten, zo vol was hij van dit boek dat een grote uitwerking zou hebben. Hier was een ontdekking: 'Kijk eens! Onze wereld staat in de Bijbel.'

Tot zover vijf historische voorbeelden. In een tijd waarin veel normen en waarden verschuiven, biedt het OT zeer veel aan om richting te wijzen. Er zijn teksten die weerstand oproepen, maar laten we die teksten niet uit de weg gaan. Het is beter intens te luisteren naar de bedoeling dan de schaar te hanteren om passages weg te knippen. En het laatste voorbeeld maakt duidelijk dat we ook met een boog om allerlei gedeelten heen kunnen lopen.

4. Er is nog veel te doen!

in de afgelopen decennia ben ik steeds meer rijkdom in het OT gaan zien. De Studiebijbel OT bevat 12 dikke delen. De laatste jaren zijn we volop bezig met het aanvullen en actualiseren van de digitale editie van de Studiebijbel. Hopelijk kunnen jullie daarmee in de komende jaren je voordeel doen.

Is alles al gezegd over de uitleg van het OT, of valt er nog meer te doen? Het is boeiend dat er veel aan archeologie gedaan wordt in Israël en enige omliggende landen. Hierdoor kunnen we beter de leefwereld en de taal van de Israëlieten begrijpen. Meer dan eens blijkt onze vertaling verbeterd te kunnen worden.

De geschiedenis van de exegese is steeds beter toegankelijk door de ontsluiting van veel bronnen. De contacten met het Jodendom zijn ook zeer nuttig. Wij hebben het OT vaak op een te westerse manier gelezen. De Messiasbelijdende Joden helpen ons met een fundamentele bezinning op de relatie tussen de Hebreeuwse en de Griekse gedeelten van de Bijbel. De vervangingstheologie (of vervullingstheologie zoals die tegenwoordig ook wel genoemd wordt) is immers volop aanwezig. En niet in het minst zijn er in onze tijd de hermeneutische vraagstukken. Wat betekenen oude teksten uit een andere cultuur voor ons in deze tijd? Daarbij is de uitdaging om recht te doen aan eeuwenoude omgang met de

Bijbel en aan nieuwe inzichten. In onze tijd van internationalisering is het mogelijk om met veel anderen de rijkdom van Gods Woord na te speuren. In het perspectief van Paulus: 'opdat u ten volle zou kunnen begrijpen, met alle heiligen, wat de breedte en lengte, en diepte, en hoogte is, en u de liefde van Christus zou kennen, die de kennis te boven gaat, opdat u vervuld zou worden tot heel de volheid van God' (Ef. 3:17-18). Dat doel zal nooit helemaal in dit leven bereikt worden, maar is wel het perspectief.

Juist omdat voor onze Heiland en voor de apostelen het Oude Testament 'de Schrift' vormde, kunnen wij ons nooit beperken tot de nieuwtestamentische geschriften. Het is Gods bedoeling dat we als echt Schriftgeleerden nieuwe en oude dingen tevoorschijn halen en uitdelen (vgl. Matt. 13:52). Hopelijk zijn er ook onder jullie zulke Schriftgeleerden die het als roeping ervaren op dit gebied verder te gaan, zowel in de gemeente als aan de academie!